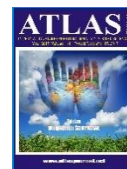

ATLAS INTERNATIONAL REFERRED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date: 03.03.2017

Published Date: 15.05.2017

2017 / May

Vol 3, Issue:4

Pp:45-50

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТУРИЗМНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

HISTORY OF TOURISM DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

Mustafa Latif ЕМЕК

Damezhan SADYKOVA

Master of Science, senior lecturer Kazakh State Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan

Adhilhan DİNURA

Kazakh State Women's Teacher Training University Teacher of history Secondary school Kazakhstan

ТҮЙІНДЕМЕ

Туризмнің дамуы халықаралық экономиканың ең басты динамикалық салалары ретінде әлемдік деңгейдегі өзекті мәселе.

Мақалада Қазақстандағы туризмнің қалыптасуы мен туризмнің басты бағыттары су, шаңғы, вело, авто, танымдық, емдеу – сауықтыру, діни қажылық туризм түрлерінің даму тарихы, табиғи ландшафттар мен көрікті аймақтарды қорғау, экологиялық ластанудың алдын алу мәселелері мен еліміздегі туризмді дамыту бағыттары қарастырылды. Қазақстанның көрікті аймақтары мен табиғат байлықтары ертеден ақ әлем назарын өзіне аударған болатын.

Қазақстан табиғаты туралы мәлімет б.э.д. II ғасырда Птолемейдің қолжазбаларында айтылған. "Тарихтың атасы" Геродоттың кітабында б.э.д. 459 ж Қазақстанның табиғаты сипатталған. Қазақстанның жері туралы мәлімет 628 ж Қытай саяхатшылары Чан-Чунь, Сюань-Цзань қолжазбаларында көрсетілген. VI ғасырда араб саяхатшылары Батыс Қазақстан аймағына саяхат жасау арқылы Арал теңізі, Каспий теңізі туралы мәлімет жазған. Орта ғасырда итальян саяхатшылары Марко Поло, Плоно Карпини, Рубрук Орта Азияға, Қазақстанға саяхат жасады және қазақ жері туралы көптеген мәліметтер қалдырды. 1731 жылы Қазақстанның Ресейге өз еркімен қосылу нәтижесі Ресей саяхатшы ғалымдарының Қазақстанды зерттеу туралы армандарының жүзеге асырылуына мүмкіндік берді. XVIII ғасырда I Петр Түркістан аймағының табиғатын зерттеу туралы экспедиция ұйымдастырды. Қазақстанға саяхат ұйымдастыру, зерттеу жұмыстарын жүргізу XVIII- XX ғасырлар арасында жоғарғы деңгейде дамыды. XX ғасырда Қазақстан жерін зерттеу арқылы көрікті аймақтарын анықтау, осыған орай туризм бағыттарын жандандыру жұмыстары қолға алынды.

Кілттік сөздер: туризм, ландшафт, тарирекреация, тұрақты даму, табиғат ресурстары, рекреациялық аймақтар,кепілдеме, лицензия, ерекше қорғалатын аймақтар,туризм.

ABSTRACT

The development of tourism is one of the most important issues of the world economy as one of the main trends of the world economy. The article considers the main development of tourism and tourism in Kazakhstan, water, skiing, bicycles, cars, education, medicine and healthcare, the history of tourismdevelopment, religious pilgrimages, protection of natural landscapes and attractions, and considers the prevention of environmental pollution problems and the development of tourism in the country. Sights and natural resources of Kazakhstan from the very beginning attracted the attention of the whole world.

Information about the nature of Kazakhstan is mentioned in the manuscripts of Ptolemy in the 2nd century AD. The book of Herodotus "Father of History" 459 describes the nature of Kazakhstan. Information about the land

of Kazakhstan is presented in 628 in Chinese manuscripts of Chan-Chun and Xuan-Zang. In the sixth century, Arab travelers wrote information about the Aral Sea and the Caspian Sea, traveling through the West Kazakhstan region. In the Middle Ages, the Italian travelers Marco Polo, Plano Carpini, Rubrok traveled to Central Asia, Kazakhstan, and left a lot of information about the Kazakh land. The result of Kazakhstan's voluntary accession to Russia in 1731 allowed Russian travelers to continue their study about Kazakhstan. In the XVIII century, Peter I organized an expedition to study the nature of the Turkestan region. The organization of travel to Kazakhstan and the conduct of research was highly developed in the XVIII-XX centuries. In the XX century, a study of the land of Kazakhstan was conducted in order to identify the sights of the region and revitalize tourist routes.

Key words: tourism, landscape, history, recreation, ski tourism, sports tourism, cognitive tourism, automobile tourism, cycling, health tourism, sustainable development, natural resources, recreation areas, guarantees, licenses, specially protected region.

Қазақстан туралы мәлімет б.э.д. II ғасырда Птолемейдің қолжазбаларында айтылған. "Тарихтың атасы" Геродоттың кітабында б.э.д. 459ж Қазақстанның табиғаты сиппатталған. Қазақ далалары арқылы ежелгі заманнан-ақ Еуропа мен Азия елдері арасында елшілік және сауда қарым-қатынастары жүргенің тарих беттері айқындайды. Осыған орай Қазақстан табиғаты және оны жайлаған халықтар туралы алғашқы жазба деректер ежелгі грек және Рим ғалымдарының еңбектерінде-ақ кездесе бастайды. Қазақстанның жері туралы мәлімет 628 ж Қытай саяхатшылары Чан-Чунь, Тан-де қолжазбаларында көрсетілген. Сюань-Цзань Тянь-Шань тауы арқылы Ыстық көлге саяхат жасаған. VI ғасырда араб саяхатшылары Арал теңізі, Каспий теңізі туралы мәлімет жасаған. Орта ғасырлардағы араб географиялық әдебиеті, жалпы араб ғылымы туралы сөз болғанда бұл тілде тек арабтар ғана емес сонымен бірге өзбек, тәжік, қазақ т.б шығыс елдері ғалымдарының ғылыми еңбектері жарық көргені айқын.

Орта ғасырда итальян саяхатшылары Марко Поло, Плоно Карпини, Рубрук Орта Азияға, Қазақстанға саяхат жасады және қазақ жері туралы көптеген мәліметтер қалдырды.

Жайықтан шығысқа қарай Қытай мен Жоңғарияға дейін созылып жатқан аса кең алқап туралы XVII ғ жинақталған географиялық мазмұндағы деректер белгілі сібірлік тарихшы және географ Семен Ремезовтың "Бүкіл сусыз және жолсыз тастақты даланың сызбасы" /1697ж/ деген картасында қазіргі Қазақстан аймағын түгелдей қамтитын бұл карта "Сібірдің сызба кітабы" деген атпен С.Ремезов жасап шығарған орыстың тұңғыш географиялық атласының құрамына кірді. Сызба ең алдымен географиялық мазмұнының барынша толықтығы және алуан түрлілігімен ерекше көзге түседі. Онда Қазақстанның барлық басты өзендері мен олардың ірі-ірі салалары, көлдері, кейбір өсімдік түрлері, керуен жолдары, қалалары, мешіттері, қираған ескі қалалар орындары түсіріліп, қоныстанған халықтардың аттары аталған.

Қазақстанға саяхат ұйымдастыру, зерттеу жұмыстарын жүргізу XVIII ғасырдан жандандырылды. Қазақстанның Ресейге өз еркімен қосылу нәтижесінде Ресей саяхатшы ғалымдарының Қазақстанды зерттеу туралы армандары жүзеге асырылды. I Петр XVIII ғасырда Түркістан аймағының табиғатын зерттеу туралы экспедиция ұйымдастырды.

Бірақ негізгі зерттеу жұмыстары XIXғ Орыс географиялық қоғамының ұйымдастырылуымен басталды. Орыс саяхатшылары қазақ жерінің флорасы мен фаунасын, жер бедерін, суын, климатын зерттеу арқылы көптеген мәліметтер жинақтады.

Бұл дәуірде қарапайым деректер жинау, табиғат құбылыстарын бақылау және зерттеу жұмыстарына ауысады. Осыған байланысты бұрынғы кездейсоқ саяхатшылар-саудагерлер, елшілер, түрлі қызмет адамдарының орнына табиғат зерттеу жұмыстарын ғалымдар қолына алады.

Географиялық, зерттеулер басты 3 түрлі мақсатқа сәйкес жүргізіледі.

Олар:

- әскери-барлау жұмыстары;
- бекіністер салу арқылы Қазақ, жеріне кеулеп кіру және елде орыс үкіметі билігін орнату;
- басып алған жерлерді шаруашылыққа игеру.

Орыс ғалымдары А.Бекович-Черкасский, И.Д. Бухгольц, И. Лихарев, И.Унковский, И.К.Кирилов, В.Н.Татишев, В.Д.Гладышев, Н.Муравин жүргізген ғылыми экспедициялар Қазақстанды географиялық тұрғыдан зерттеуге, карталар, табиғаты туралы географиялық мәліметер жинақталуына себепші болды және Қазақ жері туралы ХҮІІІ ғ. орта тұсына дейін жиналған ғылыми мәліметтер 1762 жылы орыс ғалымы П.И.Рычковтың "Орынбор губерниясының топографиясында" ғылыми кітабында жарық көрді.

Ресей империясының боданы кезінде Қазақстан табиғатының отарлау мақсатында нақты және тереңдете зерттеу жұмыстарын жүргізді. Орыс ғалымдары А.Татаринов, П.Дорошин, Н.П.Барботде Марни, Н.И.Андрусов, И.В.Мушкетов, Г.Д.Романовский, С.С.Неуструев, Л.П.Прасолов, В.В.Докучаев Қазақ жерін геологиялық, топырақтану, географиялық тұрғыдан зерттелер жасады. Зертеу қорытындысы ретінде И.В.Мушкетов Орта Азияның геологиясы мен физикалық географиясына арналған 2 томдық "Түркістан" деген еңбегін жазды.

ХІХ ғ. екінші жартысында Қазақстан табиғатын зерттеген ғалымдар А.Эверсман, И.Г.Борщов, Н.А.Северцов, П.П.Семенов-Тянь-Шаньский табиғат компоненттерінің өзара байланысы мен бірге географиялық кешендер туралы А.Н.Краснов, С.С.Неуструев, И.М.Крашенинников, Л.С.Берг, Р.И.Аболин дәуірде кешенді физикалық географиялық зерттеулермен, Л.С.Берг ландшафтық - географиялық аудандастыру туралы зерттеулер жүргізді. Қазақстан жерін зерттеу барысында орыс ғалымдары Қазақ жерінің көрікті аймақтары мен ерекшеліктерін анықтау арқылы танымдық, спорттық саяхаттар ұйымдастырып туризмнің дамуына мүмкіншіліктер қалыптастырды. Қазақ жерінде туризмнің даму тарихы төмендегі деректер бойынша айқындалды.

1821ж Г.С.Карелин топограф, Каспий маңы ойпатын, Жетісу өлкесін зерттеді 1835-1906 ж.ж Ш.Ш.Уалиханов Т.Потанинмен дос болады және Орта Азиямен Сібірге саяхат жасайды. 1853ж Г.Н.Потанин болашақ Алматының негізін қалыптастырды.

1853ж Григорий Николаевич Потанин Семейден саяхат жұмыстарын бастап, Балхаш көлі, Лепсі өзені, Жоңғар Алатауы, Іле Алатауына саяхат жасап «Верный»-дың негізін қалыптастырды. 1856ж Үлкен орда полковнигі Хоментовск пен бірігіп Ыстық көл, Шелек, Жіңішке, Турген, Іле Алатауы, Шарын өзендеріне саяхат жасап топографиялық сьемка жасайды. 1857ж Н.А.Северцов Тянь-Шань тауына, Арал теңізі, Сырдария өзеніне саяхат жасады. Орта Азия мен Қазақстан жерін зерттеуде өз өмірінің 25 ж арнаған саяхатшы ғалым. 1857ж Мұғалжар тауы, Қошқарата көлі, Қызылқұмға саяхат ұйымдастырды. 1858ж Семенов Тяньшанскиймен бірге Қашқарияға саяхатқа шығады.

1856-1906жж Семенов Тяньшанский Тянь-Шань тауларын зерттеп, минерологиялық, ботаникалық, энтомологиялық коллекция жинақтады Н.А.Северцов 1857ж Мұғалжарға, Қызылқұмға, 1860ж Жайық өзені, 1864 ж Талас, Шымкентке саяхат ұйымдастырды.

1860-62жж Жайық өзені, 1864ж Қаратау, Талас, Шымкент, Тараз, Бішкекке саяхат ұйымдастырды.

1873ж Франциядан қоныс аударған Паклевск эмигрант инженерге Іле өзені арқылы Қастекке, Бішкекке тура баратын жол салу сметасын жасауды тапсырды. 1868ж Ташкенттен Верныйға Тоқмақ арқылы өтетін жол салынды. 1874ж И.В.Мушкетов Сан көлге, 1886ж Хантәңірі тауына саяхат жасады. 1882ж Паклевск бастамасымен Іле өзеніне кеме алып келді. Оған «Калпаковский» деп ат қойды. 1885ж Паклевск «Жаңа сауда жолы мен Іле өзенін зерттеу» тақырыбындағы кітап шығарды. 1886 ж Орыс география қоғамы Хантәңірі шыңына саяхат жасады. 1902 ж Мушкетовтың бастамасы бойынша «Орыс тау қоғамы» құрылды. 1902 ж профессор Сапожников Теректі аңғарларына саяхат жасады. 1902 ж Л.С.Берг Сырдария өзені, Қазалы өңірі, Балқаш көліне саяхат жасап мәліметтер жинақтады. 1902 ж Өлкетанушы С.Е.Дмитриев Тюксу тау мұздығын зерттеді. 1910-1912 ж.ж Әліби Жангелдин жаяу жер шарын айналып шығу саяхатын жасады. 1910ж Әліби Жангелдин Австрия мен Венаға саяхат жасады. 1911 ж Верныйға К.И.Богданов геолог, тау инженері, келіп жер сілкінуінің зардаптарын зерттеді. 1913ж Жетісуда атты туризм дамыды.

XX ғасырдағы туризм және ғылыми зерттеулер

1920 ж 26 тамызда Қазақ Автономиялық Совет Социалистік Республикасы болып жарияланды. Оның құрамында Семей және Ақмола-губерниясы, Адай уезді, Жетісу мен Сырдария губерниясы, Қарақалпақстан Автономиялы облысы болды. 1920 ж Қазақ Автономиялық Совет Социалистік Республикасы болып жарияланды 1921-1923 ж.ж Қазақстанда денешынықтыру пәні негізгі пән ретінде енгізілді. 1924 ж Алма-Атада Жетісу облыстық денешынықтыру кеңесі құрылды. 1926 ж Алматы мен Талдықорған қалаларына зерттеу бойынша саяхат ұйымдастырылды. 1927 ж Бүкілқазақстандық съезд Кеңесі Қазақ АССР-ының астанасын Қызылордадан Алматыға көшіру туралы қаулы шығарылды. 1927 ж Іле өзеніне саяхат жасалды. Үлкен Алматы аңғарына әйелдер саяхат жасады. 1928 ж екі жас турист Алматыға жаяу келді. Сонымен қатар дене шынықтыру тақырыбында лекция оқып «Совет даласы» газетін таратты. 1929ж “Динамо” қоғамының мүшелері велосипедпен саяхатқа шығады. 1930ж И.Мысовск, Г.Белоглазова кіші Алматы шыңына шықты. 1930ж Алматыда өлкетану мұражайы ашылды.

1930ж В.М.Зимин Москвадан келіп Қазақ педагогикалық институтында «дене шынықтыру ассистенті» болды. 1931ж Алматы-Ұзынағаш шаңғы жорығын ұйымдастырды. 1931ж Алматы-Фрунзе шаңғы жорығын ұйымдастырып, Бүкілодақтық «Қорғаныс және еңбек» эстафедасын жасады. 1931ж Алматы шыңына ең алғаш әйел Н.Стукова шықты. 1932ж Ф.Л.Савин Орталық Кеңесте Қазақстан туризмі туралы мәлімдеме жасады. 1932ж «Горельник» демалыс базасы құрылды. 1933 ж Қазақ ауыл шаруашылығы институтынан команда құрылып В.И.Зимин бастамасымен шаңғы жорығы ұйымдастырылды. 1934 ж велосипед жорығының жетекшісі В.М.Зимин болып сайланды. 1934-1941ж.ж С.Гиржон, В.Ширкин, И.Тютнников жетекшілігімен 498 км Алматы - Фрунзе шаңғы жорығы ұйымдастырылды. 1935 ж Қаз АССР дың 15 жылдығында еліміз туристік және альпинистік мерекеге толы болатын. 1935 ж Комсомол ұйымы Кіші Алматы шыңына жорық ұйымдастырды. 1935 ж 15 жылдыққа орай НКВД әскери гарнизоны Комсомол шыңына жорық жасады. 1935 ж Хаби

Рахимова жетекшілігімен 15 комсомол Талғар шыңына шықты. 1935 ж Мединистут студенттері Алматы - Балхаш бойынша веложорық ұйымдастырды. 1935 ж Противогаз туристік жорығы ұйымдастырылды. 1935ж ҚазГу дың командасы әйел алпинистер Семина және Хорченко жетекшілігімен Комсомол шыңына жетті. 1936ж “Алматы алпинистер клубы” құрылды. 1936ж теміржолшы, алпинист Евгений Алексеев жетекшілігімен 83 әскери көлік инженерлері тау туризмі бойынша жорық жасап, Мұзтау шыңына шықты. 1936ж Семейде «Спартак» қоғамы Семей-Өскемен маршруты бойынша шаңғы жорығын ұйымдастырды. 1937 ж Батыс Қазақстанда шаңғы жорығы ұйымдастырылды. 1938ж Алматы-Шымкент велотур ұйымдастырылды. 1938ж Дмитрий Салонов Іле Алатауынан молибден металл кенін ашты. 1938ж Қазақстанның тау туристері Кавказ тауларына жорық ұйымдастырды. 1939ж Талғарда «Цветмет» альплагерь құрылды. 1939ж Қазақстанда туризмнен жаңа ГТО бекітілді. 1939 ж Бүкілодақтық ФК және Спорт Комитеті “Турист СССР” белгісін шығарды. 1940 ж Е.М.Колокольников “СССР спорт мастері” атағын алды. 1940 ж Сталин конституциясына арнап комсомолдар мен жастар әскери жорық ұйымдастырды. 1941 ж В.Зимин биік тау жорығын ұйымдастырып, қарлы шыңдарға саяхат жасады. 1941 ж Қызылордада мектеп оқушылары 16-20 км қашықтыққа жорық жасады. 1943ж Қазақстанда Бүкілодақтық тау инструкциясын дайындау мектебі ашылды. 1944 ж тау шаңғы жорығы капитан В.Ширкина жетекшілігімен ұйымдастырылды. 1945 ж Алматыда дене шынықтыру институты ашылды. 1946 ж 1 қаңтарда туризм-алпинизм кафедрасы болды. 1947 ж Алматыда №54 мектепте Республикалық альпинизм-туризм конференциясы болды. 1948 ж ҚазПИ студенттері Талғар тауында шаңғы жорығын ұйымдастырды. 1949 ж Өскемен туристері П.А.Ковленко жетекшілігімен Орал өзенінде қайық жорығын жасады. 1950 ж Алматыда қалалық турист және альпинистер жиналысы болып өтті. 1951 ж Іле Алатауында «бейбітшілік үшін күрес» альпинистер жиыны болып өтті. 1952 ж Қазсовпроф Республикалық туристік және экскурсия басқармасын ашты. 1953ж Горельникте Бүкілодақтық тау туризмін дайындау сборы өтті. 1958 ж Балқашта қайық секциясы көлде серуендеу үшін құрылды. 1959 ж ҚАЗ ССР туризм федерациясы Пленумы болып өтті. 1961 ж Қаз ССР де Республикалық туристер станциясы құрылды. 1962 ж ҚазПИ туристері Жоңғар Алатауына шаңғы жорығын жасады. 1964 ж Қазақ тау металлургия институтының оқытушысы В.Коробов Алматы - Фрунзе 500 км веложорығын жасады. 1968 ж су туристері клубы ұйымдастырылды.

1971 ж В.Диденко өз достарымен Солтүстік Жер аралына шаңғы жорығын жасады.

1974 ж В.Диденко Өскемен - Москва жаяу жорығын жасады. 1975 ж Алматыда шаңғы жорығы ұйымдастырылды. 1976 ж А.К.Резников Қазақстанда велотурист бойынша ең алғаш «СССР спорт шебері» атағын алды. 1977 ж Николай Бибекин «СССР спорт шебері» атағын жеңіп алды. 1978 ж Қазақстандық велотуристер Тянь-Шань тау жолымен жорық ұйымдастырды. 1979 ж Оңтүстік Қазақстанда Қаратауда үңгір туристік жорығы болды. 1980 ж Бұқтырмада су туризм және атты туризм үшін су маршрутын жасады. 1983 ж Алматыда Қазақстан облыстық туризмі жетекшілерінің жиналысы болып өтті. 1990 ж Алматыда шаңғы жорығы ұйымдастырылды. 1990 ж Орталық Тянь-Шань тауында 6 қатерлі жорық ұйымдастырылды. 1991 ж “Солтүстік Тянь-Шань” кітабы шықты, авторы В.Н.Вулоко 1992 ж ҚР “туризм туралы” заңы қабылданды. 1993 ж Қазақстан Республикасының жарлығымен «Спорт және Туризм» заңы қабылданды. 1994 ж ҚР да 449 фирма болды. 1995 ж Алматыдағы туристік клубтар өз жұмыстарын тоқтатты. 1996 ж Туристік жорық өткізу туралы 6 өтініш түсті. 1996 ж Қарағандыда тау туризм жорығы болып өтті. 1996 ж туризм техникасы бойынша ҚР чемпионаты өтті. 1997 ж Талдықорғанда су туризмі бойынша сайыс болып

өтті. 1998ж Қарағандыда Қазақстан спорт және туризм Федерациясының конференциясы болды.1999 ж ҚР Президентінің Жарлығы бойынша Қазақстанда туристік фирмалар мен туристік қызмет түрлері дамыды.

Қорытынды.

Қазақстанның егемендігімен туризм саласында жана өзгерістер қалыптасты. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың “Қазақстан-2030” стратегиялық бағдарламасында еліміздің экономикалық, әлеуметтік жағдайын көтерудің негізгі саласы туризмді 2010-ға дейін дамыту болатын. Осыған орай 1992ж “туризм туралы” заң қабылданып, 1994ж Қазақстан Республикасы Бүкілдүниежүзілік туризм ұйымына мүше болды. Қазіргі кезеңде елімізде 20 туристік база, 12 маманданған автомекеме, 14 туристік қонақ үй, 846 дан астам турфирмалар жұмыс жасайды. Қазақстанға жыл сайын шет мемлекеттерден 5990691 адам (2005ж), оның іскерлік және кәсіби мақсатта 23276, дін-қажылық мақсатта 15, туысқандарға бару 4065, демалыс мақсатында 12017, спорттық 150, т.б. өзге мақсаттарда, ал шет мемлекеттерге 2974869 адам, оның 40000 іскерлік және кәсіби мақсатта, емделуге 1415, дін-қажылыққа 800, демалуға 94346, коммерциялық мақсатта 61275 адам т.б. өзге мақсаттарда шығады екен. 2005-2006 ж ж туризм мамандығы бойынша бітірген мамандар саны 843, оның 549 әйел,294 ұлдар. Жалпы мемлекетімізде туризм саласы танымдық, емдік, спорттық бағыттарда дамуда. Қазір Қазақстанда белсенді және танымдық мақсаттағы туризмді дамыту маңызды роль атқаруда.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. А.А.Водоходов “Таулы туризм” Алма-ата, 1974ж
2. С.Р.Ердаулетов” Қазақстан туристері” Алма-Ата, 1989ж
3. Н.Дублицкий”Қазақстандағы туристік маршруттар” 1963ж
4. Ю.Накатков”Қазақстанның туризм тарихы” Алматы, 2001ж
5. Пирожник И.И. Основы географии туризма и экскурсионного обслуживания. Минск Университетское, 1985.
6. Теоретические основы рекреационной географии/Под ред. В.С.Преображенского. М.:Наука, 1975.
7. Е.А.Котляров. География отдыха туризма. М.Мысль.1978г.
8. В.И.Азар. Экономика и география туризма. МГУ.1975г.
9. В.С.Преображенского. Теоретические основы рекреационной географии. Москва.Наука, 1975г.
10. С.Р.Ердаулетов. Проблемы и перспективы казахстанского туризма. Алматы, 1997г
11. С.Р.Ердаулетов. История туризма, развитие и научное изучение. Алматы. 2003г.
12. Ю.С.Путрик. Туризм глазами географа. Алматы. 2001г.
13. С.Р.Ердаулетов. География туризма Казахстана. Алматы. Ғылым. 1992г.
14. В.Н.Вуколов. Экономика и география туризма. Москва. 1984г.
15. Ян Гезгала. Туризм в народном хозяйстве. Москва. Прогресс